
ОСОБИСТІСНЕ БУТТЯ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ КРИЗ

Роман Самчук

Людське буття є повсякчасним предметом дослідження філософів упродовж усього існування філософії. Розвиток людства відкривав та продовжує відкривати нові аспекти дослідження цієї проблеми. Характерною особливістю якої є те, що періоди трансформацій, соціальних струсів, воєн виливалися у філософське осмислення буття людини, яке позначається концептом «криза людини». Особливо ця тенденція відображена у ХХ сторіччі, яке ознаменувалося двома світовими війнами, що принесли небачену доти жорстокість, руйнування моральних та культурних цінностей та забрали десятки мільйонів життів, девальвували вартість людського життя та будь-якого іншого.

Звичайно, філософи не могли оминати увагою наслідки соціальних катаклізмів. Філософська думка поствоєнного часу втілюється у кількох вельми показових рефлексіях. Переорієнтація філософії найбільш помітно відобразилася у «філософських поворотах», зокрема антропологічному, лінгвістичному (комунікативному), та ін., в межах яких відбувається переорієнтація ціннісної парадигми. Проблема ідентичності проходить цілу низку вражаючих метаморфоз, не менш вражаючим є розвиток новітніх засобів комунікації та комп'ютерної техніки, які створили нову віртуальну реальність та віртуальні соціальні спільноти. За доволі короткий термін часу людство пройшло шлях від появи та зникнення «людини маси» чи «гвинтика» до людини «кочівника» чи «електронної людини». Тобто за останні сто років спосіб буття людини змінився кардинально, в історії таких прикладів можна

знайти небагато (неолітична та промислова революція, які докорінно змінювали спосіб буття людини). Як свідчить М. О. Зайцев, сукупна кількість кризових явищ ХХ сторіччя тією чи тією мірою замикається на людині¹.

З вище зазначеного розуміємо, що зміни, які відбулися в бутті людини упродовж останнього сторіччя були настільки масштабними та ґрунтовними, що в цьому тексті ми навряд чи зможемо повноцінно охопити їх усі. Зосередимо увагу на кількох найбільш важливих, на нашу думку. За точку відліку візьмемо спостереження В. Г. Табачковського, який свідчив, що останнім часом з'явилося безліч екзистенційних модифікацій людського, які не «вміщаються» в межах усередненого образу людини. Відтак, нині цей образ людини доводиться переглядати. Вагомою підставою для цього, на думку філософа, є значний розвиток цілої низки дисциплін: психології, філософії, етнополітичні дослідження, валеологія, гендерні дослідження та ін.²

Один із таких варіантів «переосмислення» буття людини запропонували представники гуманістичної психології, які дійшли висновку, що у ХХ сторіччі з'явилися нові форми відчуження та деперсоналізації, внаслідок чого відбулося розмивання сутнісних меж людини настільки, що вона не може знайти способу виявлення і реалізації своєї суті, не здатна повноцінно втілити в життя своє буття. Перебуваючи під тиском зовнішніх об'єктивних обставин, соціуму та держави, сучасна людина не може досягнути своєї автентичності, те особистісно-неповторне екзистенційне ядро, яке лежить в основі її самотності. В цьому контексті основну увагу було зосереджено на проблемах самоактуалізації та мотивації (А. Маслоу, К. Роджерс), пошуку сенсу існування (В. Франкл). Зауважимо, що всі ці концепції об'єднує спільна проблема пошуку цінностей для сучасної людини та суспільства.

¹ Зайцев М., *Особистісне буття в смисловому полі європейської культури*, Київ: Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008, С. 4.

² *Людина в есенційних та екзистенційних вимірах*, В. Г. Табачковський та ін.; за ред. В. Г. Табачковський, Київ: Наукова думка, 2004, С. 10.

Основу концепції А. Маслоу становлять три принципи. Перший полягає в тому, що у людини є власна сутнісна природа, певний скелет психологічної структури, який можна розглядати подібно до фізичної структури. Ця сутнісна природа володіє природженими потребами, здібностями і тенденціями. Деякі з них є характерними для людського роду в цілому, внаслідок чого перетинають всі культурні лінії, проте існують й індивідуально унікальні, які характеризують окрему особистість. Другий принцип базується на уявленні про те, що повністю здоровий, нормальний і бажаний розвиток полягає в актуалізації сутнісної природи людини через актуалізацію її можливостей. Така актуалізація є рухом відповідних дороговказів, на які орієнтує ця сокровенна, майже непомітна внутрішня людська природа, яка має більше значення, на відміну від зовнішніх сил. Третій говорить, що патології психічного стану людини в цілому є результатом заперечення, фрустрації, викривлення або спотворення сутнісної природи людини.

Квінтесенцією ціннісної системи А. Маслоу є його концепція самоактуалізації. Самоактуалізація – це найвища людська потреба та мотивація в ієрархії визначених ним потреб, без досягнення якої втрачають своє значення всі попередні. На переконання вченого, лише людина, яка стала на шлях самоактуалізації, живе в гармонії із собою та перебуває в гармонійних відносинах із буттям. Усвідомивши своє буттєве призначення, вона відчуває прагнення жити відповідно до своєї природи, яке можна висловити максимою «Людина повинна бути тим, ким вона може бути». Отже, це – найбільш сутнісна людська потреба, котра замикає цикл інших, надаючи людині цілісності та гармонії, вона є її найбільшою цінністю³. З філософського погляду, самоактуалізацію можна визначити як онтологічний принцип, який дає можливість зрозуміти, що призначенням кожної людини є «народити» своє буття, дане нам лише потенційно або в зародку. Це – шлях, який дає індивідові відбутися, стати буттям, а не лишатись потенційною його можливістю.

³ Маслоу А., *Мотивация и личность*, Санкт-Петербург, 1999, С. 90.

Особливо важливим елементом концепції Маслоу є твердження, що самоактуалізація містить у собі певну систему цінностей. Ціннісна система самоактуалізованої людини представлена, головним чином, унікальними і самобутніми для цієї особи цінностями, які безпосередньо відображають її характер. А це, своєю чергою, зумовлює те, що самоактуалізовану людину від пересічної відрізняють не кількісні, а якісні відмінності, які, як стверджує гуманістичний психолог, є настільки кардинальними, що може йтися про два типи індивідуальної психології⁴. Видатний психолог визначає самоактуалізацію як «повне використання людиною своїх талантів, здібностей, можливостей, як вихід її на автентичний рівень буття та вибір нею такого способу життя, який би задовольнив потребу в цих цінностях.

Концепцію А. Маслоу доповнює представник гуманістичної психології К. Роджерс, стверджуючи, що, на відміну від інших тогочасних напрямів психології та філософії, гуманістична психологія розглядає людину в її цілісності, тобто людина не зводиться до сукупності її проявів, вона є цілісним онтологічним гештальтом. Саме ця цілісність створює унікальний характер переживання кожної людини, в якому неможливо відділити біологічне та психічне, свідоме та несвідоме, почуття та думки. Відповідно, людська природа визначається не тим, що людина робить, а тим, як вона усвідомлює своє буття, в якому найважливішим джерелом є її особистісний екзистенційний стан налаштування на буття в світі, як до об'єктивної даності існування, в якій вона наділена свободою вибирати шлях втілення свого індивідуально-неповторного буттєвого проекту. Його результати свідчать про рівень успіху осягнення своєї сутнісної природи чи, навпаки, невдачу або ігнорування власного екзистенційного підґрунтя⁵.

К. Роджерс дійшов висновку, що основою людської поведінки є «потяг до актуалізації», тобто притаманне кожному прагнення реалізувати свої задатки, щоб зберегти життя і стати сильнішим.

⁴ Маслоу А., *Мотивация и личность*, Санкт-Петербург, 1999, С. 257-259.

⁵ Роджерс К. Р., *Взгляд на психотерапию. Становление человека*. Москва, 1994, С. 7.

Прагнення до актуалізації є вродженим і властиве будь-якій живій істоті. Самоактуалізація часто пов'язана з боротьбою, з подоланням перешкод. Тому вона виражається в рухливості, а не в інертності, у відкритості, а не захисних реакціях. Це – первісна інтенція людського організму. Вона досить виразно виявляється у дітей, а в дорослій людині придушується різними захисними реакціями⁶.

В. Франкл наголошував на тому, що ми живемо в еру традицій, що руйнуються і зникають⁷. Це закономірний процес, однак, на думку мислителя, суть сучасної проблеми полягає в тому, що під час цієї руйнації не відбувається створення нових цінностей через знаходження унікальних смислів, внаслідок чого універсальні цінності занепадають. Люди втрачають ту міцну опору, що допомагала їм орієнтуватися в житті. Без знайдених цінностей людина не в змозі реалізувати смисл свого життя, тому що смисл життя і є виразником цінностей. Учений стверджує, що, на відміну від попередніх часів, сучасна людина не знає впливу певних умовностей, традицій та цінностей, які б нормували її життя та поведінку, тобто, не вказують, що варто робити: «І часто людина не знає навіть, що вона хоче робити»⁸. Внаслідок зазначених чинників, людина, стверджує В. Франкл, хоче робити те, що роблять інші, або робить те, чого від неї хочуть інші. Таким чином, така людина своєю бездіяльністю дає дозвіл на її використання на маніпулювання нею, мов іграшкою з лялькового театру.

Описану вище ситуацію М. О. Зайцев означив як «ерозію індивідуально-особистісного буття», яка нині є характерною для європейської культури⁹. На переконання філософа, втрачаючи свою самість, людина постає в іпостасі «одномірної» (Маркузе), «людини натовпу» (Ортега-і-Гассет), «функції» (Ясперс). Позбавле-

⁶ Лях В. В., Пазенок В. С., Райда К. Ю. *Свобода: сучасні виміри та альтернативи*, Київ: Український центр духовної культури, 2004, С. 189.

⁷ Франкл В., *Человек в поисках смысла*, Москва: «Прогрес», 1990, С. 295.

⁸ Там само. С. 308.

⁹ Зайцев М., *Особистісне буття в смисловому полі європейської культури*, Київ: Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008, С. 5.

ний самості соціальний індивід є соціокультурною безформністю, яка тиражується індустріальним суспільством і діє з позицій колективних форм буття. Така людина живе ілюзією вибору; вона втрачає самість, стає об'єктом тотального маніпулювання¹⁰.

Подібної думки щодо цього питання дотримувався і В. Г. Табачковський, який стверджував, що «однією з найсерйозніших перешкод до самореалізації людини як вільної істоти є небачена «масовизація» виду *Ното*, яка відкрила перспективу вражаючих маніпуляцій цією істотою. На жаль, вона має досить невелику опірність маніпулятивним практикам»¹¹.

Таким чином, ми підійшли до наступного блоку нашого дослідження, який полягає в осмисленні сучасної кризи ідентичності. Сучасний світ перебуває у стані глобальної трансформації сучасної культури, яка супроводжується змінами, яких зазнає суспільство та всі соціальні інститути. Не є винятком і суб'єктивна ідентичність, адже перестали працювати попередні культурні патерни: релігійні, національні, етнічні, соціальні, мистецькі та ін., які були основою для ідентичності, а нові наразі перебувають у процесі пошуку та переосмислення. Невипадково, оцінюючи сучасність, литовський філософ Л. Донскіс вживає термін «збентежена ідентичність». Це «збентеження» є зрозумілим, оскільки сучасна мінлива та хаотична соціокультурна реальність пропонує кардинально новий підхід до ідентичності, який можна окреслити як від «одиночної» до «множинної» ідентичності. Цю траєкторію В. Г. Табачковський описав як рух від моносутності до полісутності сучасної людини. Філософ стверджував, що «доба постмодерну перелаштовує антропологічну рефлексію з метафори «відображення дзеркальної сутності людини» на «мультиверсум дискурсів»¹².

Сучасність відкриває досі небачені сутнісні характеристики людини: «*homo virtualis*», «*homo interneticus*», «*homo currens*» (лю-

¹⁰ Зайцев М., *Особистісне буття в смислового полі європейської культури*, Київ: Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008 С. 6.

¹¹ *Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи*, Київ: «Наукова думка», 2005, С. 49.

¹² Там само. С. 41.

дина яка постійно знаходиться в динаміці), «homo informaticus», «homo complexus» (людина багатомірна, складна) та ін. Схожа тенденція простежується в контексті осмислення проблеми ідентичності, в результаті чого постають нові її інтерпретації: «збентежена ідентичність» (Л. Донскіс), «протеева ідентичність» (Р. Дж. Ліфтон), «змішана ідентичність» (М. Фаслер), «флюїдна ідентичність» (Б. Беккер), «електронна ідентичність», «автокреція людини» (Р. Шустерман), «посттрадиційна ідентичність», «лабіринт ідентичностей», «віртуальна ідентичність», «поліідентичність», «транснаціональна ідентичність».

Осмислюючи сучасну проблему ідентичності, Р. Жангожа зазначає, що неспокій і тривога стають невід'ємною частиною досвіду сучасної особистості та сигналізують про розпад її єдності. Понад те, потужний вплив інформаційного поля може спричинити ситуацію, у якій саме поняття «ідентичність особистості» може стати анахронічним, позбавленим соціальної значимості. Це може спричинити стан аномії – стан найбільшого відчуження та втрати зв'язку зі світом. На переконання філософа, відчуття втрати звичних аксіологічних орієнтацій занурює людину в стан розгубленості та безвиході, який поглиблюється надзвичайною технологізацією, інструменталізмом та віртуалізацією життя сучасної людини. Багатоманіття запропонованих сучасною культурою соціальних ролей, які часом суперечать між собою, зумовлюють те, що особистість втрачає уявлення про «істинну» ідентичність. Відтак, вона не знаходить відповіді на запитання: «ким насправді я є», що створює драматичну колізію для самоприйняття особистості.¹³

Стан кризи індивідуальної ідентичності, коли особистість є фрагментованою, розколотою, на переконання С. Римаренка, зумовлює кризу колективної ідентичності, кризу суспільних інститутів, що, своєю чергою, змінює розподіл влади. Цей процес, на думку вченого, є ознакою кризи цінностей, яка є передумовою тектонічних історичних криз, зумовлює розломи у суспільстві.

¹³ Жангожа Р., *Мультикультуралізм: pro et contra*, Київ, 2016, С. 36-37.

ві та спонукає до пошуку шляхів розвитку¹⁴. Тож не дивно, що за такої ситуації виникає прагнення повернутися до попередніх ідентичностей, які вже не можуть відігравати ту роль, яку відігравали раніше, оскільки система соціокультурних відносин кардинально змінилася. Такий тип ідентичностей М. Кастельс назвав ідентичностями спротиву. Філософ вважає, що вони націлені на створення спільнот, згуртованих несприйняттям або супротивом, наприклад, проти інновацій, які розцінюються як загрозові для усталеного способу життя, зокрема самої ідентичності¹⁵.

Однак, не всі дослідники погоджуються з такою точкою зору. Зокрема В. Воропаєва стверджує, що втрата минулої ідентичності у сьогоднішній реальності заставляє цілісну особистість вибирати, спів ставляти пропоновані суспільством нові інформаційні цінності і норми, які допомагають виробляти необхідну стратегію поведінки у теперішньому і майбутньому. «Народжується» новий тип особистості, як носій інформаційної культури – «багатовимірна людина», для якої характерним є визнання рівнозначності всіх проявів: інтелекту, здатності до інновацій, ризику, мобільності у плинних ситуаціях»¹⁶.

В. Декомб у цьому випадку пропонує концепт «множинна ідентичність». Філософ вважає, що однією з вимог сучасності є наявність у людини здатності покликатися на кілька «ідентичностей». Так само, як можна мати кілька паспортів (у випадку набуття кількох громадянств) або ж кількох візитівок, кожна з яких відображає одне з чинних занять людини. Однак, вчений звертав увагу на те, що така множинність візитівок може призвести до конфліктів, адже всі вони представляють одного й того ж самого індивіда, звідси виникає проблема їх узгодження¹⁷. Філософ зазна-

¹⁴ Римаренко С., *Глобалізація та криза ідентичності*, «Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України», 2017, Вип. 5-6, С. 174.

¹⁵ Castells M., *The Power of Identity*, Malden, MA – Blackwell, 2004, P. 8.

¹⁶ Воропаєва В. Г., *Проблема кризи ідентичності в умовах глобалізації та інформаційного суспільства*, «Гуманітарний вісник ЗДІА», 2011, № 46, С. 91.

¹⁷ Декомб В., *Клопоти з ідентичністю*, Пер. з фр. мови, передмова, примітки В. Омелянчика, Київ : Стило, 2015, С. 57.

чає, що за «множинною ідентичністю» приховується формальна ідентичність людської особи, що тішить себе здатністю посідати всі ці позиції в суспільстві, певним чином подрібнюючи відповідальність, яку вона несе за свої вчинки¹⁸.

Стрімке поширення такої стратегії ідентичності зумовлюється онтологічними запитами, сформованими інформаційними технологіями, які полягають у створенні нових видів ідентифікації індивіда згідно з новою сферою соціального буття людини, яку називають віртуальною реальністю. Відтак, найбільш сприятливим ґрунтом для нових стратегій ідентичності є мережа Інтернет, оскільки саме у віртуальній мережі є всі умови для створення нового типу особистості, яка комфортно відчуває себе в сучасній мінливій ситуації. У літературі можна віднайти спроби означити такий тип особистості: «homo virtualis», «homo Interneticus». Віртуальний світ дає змогу створити цілком нову чи нові особистості, які є неможливими в реальному світі. Таким чином, поява віртуальної суб'єктивності дає підстави говорити, з одного боку, про появу віртуального соціуму, а з іншого, про розчеплення людини на два світи: реальний та віртуальний. Принадою віртуального світу є нові можливості до соціалізації та самореалізації, які нині вже навчилися навіть монетизувати. Однак, іншим боком цього процесу є відрив від реального світу, первинного світу, де відбувається онтогенез людини. Віртуальний простір деконструє тіло у біологічному розумінні. Це дає підстави говорити про «смерть тілесного суб'єкта», що впливає на природу людини, а також на подальший розвиток людини та суспільства.

Одним із визначальних чинників, який впливає на сучасну проблему ідентичності, є такий: людина губиться в хаотичному різноманітті культури постмодерну, вона збентежена та дезорієнтована. Її ідентичність потребує постійного ствердження та заперечення, віднайдення та оновлення, вона нагадує склеєну вазу. Таким чином, маємо перманентний процес ідентифікації, який змінюється згідно з життєвою ситуацією. Про таку ідентичність

¹⁸ Декомб В., *Клопоти з ідентичністю*, Пер. з фр. мови, передмова, примітки В. Омеляничка, Київ : СтилоС, 2015, С. 61.

можна говорити лише у кожен конкретний період часу, це ідентичність, яку не можна надовго «втримати». Сучасні шляхи ідентифікації є своєрідними орієнтирами, які допомагають на певний час досягати ідентичності, а з нею відчуття цілісності своєї особистості, відчуття себе як унікального та неповторного буття серед «інших» буттів. Розмитість сучасних культурних парадигм та ціннісних орієнтацій заводять людину до «лабіринту ідентичностей», де сучасна людина не завжди віднаходить себе, що зумовлює неабияку актуальність проблеми ідентичності та популярність концепцій та шляхів, які допомагають її віднаходити.

Зауважимо, що антропологічна криза, що пов'язана з розвитком «техногенної цивілізації» ХХ сторіччя, доповнюється ще й екологічною кризою, яка з кожним роком поглиблюється та охоплює всі континенти нашої планети. Варто наголосити на тому, що вона не була явищем одномоментним, однак сучасний її стан особливо загрозливий – людство впритул підійшло до межі, за якою знаходяться незворотні перетворення. Нові технологічні можливості відкрили безліч перспектив для людини, проте одночасно поставили під сумнів існування її самої. У підсумку виникла потреба в новому погляді на людину та новому осмисленні проблем її буття.

Накладення в часі антропологічної та екологічної катастроф – не випадковість. В. Гьосле зазначав, що «тріумф сучасної технології пов'язаний із докорінними змінами людської душі, яку він сам змінив так, як не спромоглася до цього жодна інша подія з часів неоліту»¹⁹. Як продовження цієї думки, українська дослідниця Т. Гардашук стверджує, що поява екологічної кризи свідчить про наявність системної кризи в координатах «людина – природа» та «суспільство – навколишнє середовище»²⁰.

Як слушно зазначає Ю.Шрейдер, технічна цивілізація, яка завдає шкоди природі, а отже, і всім істотам на землі, виникла і експлуатується не сама по собі, а в межах людської культури. Звідси розуміємо, що в останній закладено інтенцію до вироблен-

¹⁹ Гьосле В., *Практична філософія в сучасному світі*, Київ, 2003, С. 160.

²⁰ *Екологічні виміри глобалізації*, Київ: ПАРАПАН, 2006, С. 227.

ня способу суспільного буття та економічної діяльності загалом, які орієнтують людство на стрімкий розвиток технічних засобів експлуатації природних ресурсів. Цей спосіб ґрунтується на хибному уявленні про необмеженість природних ресурсів і право людини безконтрольно їх використовувати. Отже, причиною екологічного лиха є обрання людством хибних ціннісних орієнтирів, наслідком яких є не лише шкода, завдана природі, а й та, що завдана людській суті. На основі аналізу сучасної соціокультурної та екологічної ситуації Ю. Шрейдер робить висновок, що вони зумовлюють одна одну, оскільки мають спільні корені²¹.

«Витоки небезпеки кореняться вже не у невігластві, а в знанні, не у сфері, недосяжній людському впливу, а, навпаки, у системі рішень та об'єктивних примушувань, яка створена індустріальною епохою»²², влучно зауважує У.Бек.

З 60-х років ХХ ст. у цій царині відбувся світоглядний злам, внаслідок чого почав змінюватись масштаб розуміння загрози екологічної катастрофи – від обмеженого кола західної науково-теоретичної, ділової і політичної еліти до «всезагальної» інформованості населення про планетарну екологічну кризу²³. Філософи також не стояли осторонь цієї надзвичайно важливої проблеми: активно розвивається ціла низка напрямів філософії екології. Філософію екології вважають галуззю філософських досліджень, яка акцентує увагу на впливі екологічних проблем на методологію сучасного наукового пізнання та формування основних світоглядних орієнтацій сучасної людини. За М. Кисельовим, філософія екології зосереджується на фундаментальній значущості природних передумов і природних чинників у житті людини та суспільства. З'ясування цих питань, на думку вченого, створює передумови для продуктивних спроб радикальної корекції змісту

²¹ *Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности*, пер. с англ. и фр Л. И Василенко, Москва: Прогресс, 1990, С. 7-8.

²² Бек У., *Общество риска. На пути к другому модерну*, Москва, 2000, С. 278.

²³ Сидоренко Л., *Філософія сучасної екології: єдність наукових, етичних і філософських ракурсів*, «Практична філософія», 2000, № 1, С. 175.

понять «природа» та «людина» в контексті їх співвідношення²⁴.

Особливий внесок у розвиток філософії екології зробив Ганс Йонас, його погляди значним чином вплинули на становлення екологічної етики. В книзі «Принцип відповідальності» філософ наголошує на тому, що загибель загрожує не лише людині, а й навколишньому середовищу. Звідси й з'являється необхідність «екологізації» етики й етизації екології. Екологія у співвідношенні з етикою постає як частина практичної філософії, чи як «еко-софія»²⁵.

Згідно з позицією гармонійної взаємодії людини і природи, Г. Йонас у концепції належності буття обґрунтовує вимогу збереження буття людини, невід'ємно пов'язуючи її з вимогою збереження буття природи. Усвідомлення цього взаємозв'язку та взаємозалежності буття людини та буття природи є основою онтології філософа, яка покладає на людину моральний обов'язок (відповідальність) за збереження буття: «Старі питання про відношення між буттям і належністю, причиною і метою, природою і цінністю мають бути онтологічно переорієнтовані, щоб по той бік ціннісного суб'єктивізму по-новому укорінити обов'язок людини в бутті»²⁶.

Філософія екології та екологічна етика як її частина стали провісниками нового світогляду, нової ціннісної парадигми, яка змогла подолати вади антропоцентризму. Як результатом цього, стала поява біоетики, в розвитку якої особливу роль відіграв А. Швейцер, зокрема його тлумачення етики як безмежної відповідальності за все живе. Його етико-філософську концепцію називають етикою «благоговіння перед життям». Визначальною ознакою цієї етики є те, що в ній немає поділу на вище та нижче, або більш цінне та менш цінне життя. Сутність принципу «благоговіння перед життям» полягає в збереженні життя. Це пояснюється тим, що

²⁴ Екологічні виміри глобалізації, Київ: ПАРАПАН, 2006, С. 94.

²⁵ Єрмоленко А. М., *Комунікативна практична філософія. Підручник*, Київ: Лібра, 1999, С. 197-198.

²⁶ Йонас Г., *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації*, Київ: Лібра, 2001, С. 8.

для А. Швейцера кожна форма життя є священною. Визначальна особливість філософських поглядів Швейцера полягає в тому, що він один із перших починає розглядати ставлення до інших живих істот як етичну проблему²⁷.

Надзвичайно важливим елементом сучасного осмислення буття людини є твердження про єдність людини і природи та відповідальності людства за збереження життя на планеті, внаслідок чого відбувається поступове усвідомлення людством цінності природи та розглядаються шляхи розв'язання екоетичних суперечностей у системі «людина – природа». Складна екологічна ситуація, ескалація якої загрожує не лише загибеллю людства, а й усього живого, зумовлює актуалізацію морально-екологічного імперативу, який полягає у трепетному ставленні до всього живого та гармонійному розвитку людини і природи, зміні пріоритетів цінностей від матеріальних до нематеріальних та визнанні життя в усіх його проявах найбільшою цінністю.

Вищезазначене дає підстави зробити висновок, що нині трансформуються не лише соціально-економічні, інформаційні, моральні, а й екологічні основи буття людини. Автор є свідомим того, що запропоновані в цьому дослідженні три шляхи осмислення багатоаспектного феномена «криза людини», не охоплюють усієї множини його проявів, а є лише спробою окреслити певні магістральні тенденції, оскільки для його повноцінного осмислення та дослідження недостатньо лише кількох монографій.

Концепт «криза людини», окрім того, що позначає наявність складної екзистенційної ситуації, яка постала перед сучасною людиною, позначає ще й те, що людство шукає нові шляхів свого розвитку, відкриває нові властивості, творить нові форми буття індивіда та соціуму. Звичайно, що цей шлях є непростим та нелегким, однак, одним із завдань філософії, а відтак і призначення філософів – є допомогти людству пройти цей шлях, уникаючи якомога більшої кількості хибних кроків.

²⁷ Кисельов М., *Біологічна етика в системі практичної філософії*, «Практична філософія», 2000. № 1, С. 167.

Література:

1. Бек У., *Общество риска. На пути к другому модерну*, пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой, Москва: Прогресс-Традиция, 2000, 383 с.
2. Воропаева В. Г., *Проблема кризи ідентичності в умовах глобалізації та інформаційного суспільства*, «Гуманітарний вісник ЗДІА», 2011, № 46, С. 84-95.
3. *Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности*, пер. с англ. и фр Л. И Василенко, Москва: Прогресс, 1990, 495 с.
4. Гьосле В., *Практична філософія в сучасному світі*, Пер. з нім., примітки та післямова Анатолія Єрмоленка, Київ: Лібра, 2003, 248 с.
5. Декомб В., *Клопоти з ідентичністю*, пер. з фр. мови, передмова, примітки В. Омелянчика, Київ: Стилос, 2015, 281 с.
6. *Екологічні виміри глобалізації*, Київ: ПАРАПАН, 2006, 260 с.
7. Єрмоленко А. М., *Комунікативна практична філософія. Підручник*, Київ: Лібра, 1999, 487 с.
8. Жангожа Р., *Мультикультуралізм: pro et contra*, Київ, 2016, 208 с.
9. Зайцев М., *Особистісне буття в смисловому полі європейської культури*, Київ: Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008, 200 с.
10. Йонас Г., *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації*, Київ: Лібра, 2001, 400 с.
11. Кисельов М., *Біологічна етика в системі практичної філософії*, «Практична філософія», 2000, № 1, С. 166-184.
12. *Людина в есенційних та екзистенційних вимірах*, В. Г. Табачковський та ін.; за. ред. В. Г. Табачковський, Київ: Наукова думка, 2004, 244 с.
13. *Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи*, Київ: Наукова думка, 2005, 272 с.
14. Лях В. В., Пазенок В. С., Райда К. Ю., *Свобода: сучасні виміри та альтернативи*, Київ: Український центр духовної культури, 2004, 486 с.
15. Маслоу А., *Мотивация и личность*, Санкт-Петербург: Евразия, 1999, 478 с.
16. Римаренко С., *Глобалізація та криза ідентичності*, «Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України», 2017, Вип. 5-6, С. 171-181.
17. Роджерс К. Р., *Взгляд на психотерапию. Становление человека*, Москва, 1994, 480 с.
18. Сидоренко Л., *Філософія сучасної екології: єдність наукових, етичних і філософських ракурсів*, «Практична філософія», 2000, № 1, С. 175-185.
19. Франкл В., *Человек в поисках смысла*, Москва: «Прогрес», 1990, 368 с.
20. Castells M., *The Power of Identity*. Malden, MA – Blackwell, 2004, 537 p.